

NOVÉ PUBLIKACE

Lech Marek: Średniowieczne uzbrojenie Europy łacińskiej jako *Ars Emblematica*. Wratislavia Antiqua 22. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2017. 514 str.

Autor, přední evropský znalece středověkých militarií, si vytkl velice náročný cíl. V úvodu knihy sebevědomě oznamuje, že bude prošlapávat cestu z izolace, v níž dlouhodobě a nejen v Polsku vězí bádání o zbraních a zbroji. Příčinu metodologické strnulosti specializovaného výzkumu shledává ve zbytnělém precizování typologie artefaktů, což se promítá i do způsobů mapování analogií. Přiznává, že se po řadu let také podílel na upevňování této tradice. Od ní se oprostil tím, že na zbraně a zbroj nově pohlíží jako na prostředek symbolického jednání středověkých společností, a to především urozených osob. Poměrně jednoduše vytyčený badatelský problém autor rozpracovává v širokém geografickém a chronologickém rámci.

Výklad začíná u odznaků moci vladařů a vojevůdců, kteří žili v dobách „klanových zřízení“, a končí u luxusních předmětů vlastněných monarchy přelomu středověku a novověku. V ohromném chronologickém rozponu spočívá asi hlavní kontroverznost knihy. Primárně nikoli v měřítku absolutním, obnášejícím jedno tisíciletí. Autorem soustavně opomíjené úskalí tví v konvenčnosti zvoleného rámce, označovaného jako středověk. Co mají společného vikinští či anglosaští velmožové s panovníky závěru středověku? S touto kardinální otázkou si autor neláme hlavu ani v metodologickém úvodu, ani ve vlastním výkladu. Ani neobjasňuje, proč nepřihlíží k předěslému a následnému vývoji. Vůči předchozí výtce by se autor samozřejmě mohl ohradit, že chronologickými přesahy by objem látky bezbřezě rostl. Jenže z jakých důvodů považuje za účelné obsáhnout v jedné knize celý středověk? Podobné rozpaky budí pojem „latinská Evropa“, vetknutý do názvu knihy. Výrazné kulturní dělící linie vedly napříč kontinentem i jinými směry, nadto se během tisíciletí různě posouvaly.

Obecně je známo, že kultura společenských elit z červánků raného středověku představovala integrální součást protohistorického období, sahajícího bez výraznějších vývojových zlomů přinejmenším k přelomu letopočtu. Tato kulturní návaznost byla obzvláště silná v zemích na severu a severozápadě Evropy, které pro raný středověk (paradoxně) stojí v centru zájmu autora (Vikingy lze stěží pokládat za představitele latinské Evropy). Stejně násilné je, že autor pojednává dvorskou kulturu pozdního středověku bez zřetele k těsné vývojové kontinuitě mezi pozdním středověkem a renesanční a barokní érou. Přitom v raném novověku docházelo v podstatě pouze k stylové proměně sledovaných artefaktů, přičemž jejich symbolické významy zůstávaly víceméně stejné jako v předchozích stoletích. A pokud by právě řečené tvrzení bylo mylné, pak pro autora tím lépe: skrze případné vývojové rozdíly by mohl názorněji osvětlit symboliku pozdně středověkých militarií.

Vzdor pochybnostem, které se dostávají nad vemlouvavým ohlašovaním metodologické inovativnosti, je nutné autorovi složit velkou poklonu. V prvé řadě za ohromné množství shromážděné faktografie. Přečetl stohy publikací a po Evropě a Americe navštívil mnoho muzejních a zámeckých sbírek militarií. Nabyté poznatky vtělil do informačně hutných kapitol o několika druzích artefaktů, jež se pokouší zasadit do dobového kulturního kontextu. Nezapře svou specializaci, takže nechybějí obsáhlé pasáže o typologii militarií s dlouhými výčty analogií.

V prvních kapitolách se autor zabírá raně středověkými meči, helmami a kopími, přičemž konkrétní ukázky snáší z velké části Evropy. Mezi zmiňovanými doklady naprosto převažují hrobové nálezy. Předložené interpretace se zásadní měrou opírají o dobové písemné zmínky o úloze zbraní a zbroje při ceremoniích (zejména při ustanovování nových vladařů), právních úkonech a náboženských rituálech. Pramenné zdroje těchto zmínek jsou značně různorodé a vyžadovaly by mnohem důkladnější kritiku, než na jakou autorovi zbyly síly. Pochybnosti např. vzbuzují interpretace zakládající se na mechanickém přebírání údajů ze severských ság a kronik. Autor totiž vůbec nereflexuje specializované bádání, resp. nevstupuje do složité diskuse nad relevantností památek ze sféry bájesloví pro poznání reálných kulturních zvyklostí na severu a severozápadě Evropy. Stejně výtky lze vznést k autorovu přístupu k ikonografickým rozborům výzdoby raně středověkých militarií.

V tomto ohledu se sice opírá o specializovanou literaturu, cituje ale jen zlomek z moře relevantních publikací. Vynořují se tedy pochybnosti, do jaké míry jsou opodstatněné autorovy závěry o symbolice rozličných bájných tvorů a skutečných zvířat zobrazených v různých kompozicích na přilbách velmožů a vládců z počátků středověku.

Stranou autorovy pozornosti nezůstávají ani dopady christianizace na myšlenkový svět nobility. Mnoho stránek textu je věnováno militarismu uctívaným v souvislosti s kultu svatořečených vládařů. Autor uvádí řadu proslulých mečů a kopí z chrámových pokladů. Silné stránky své průpravy prokazuje v momentech, kdy se zabývá chronologickými, typologickými a provenienčními aspekty artefaktů samotných. Neopomíná ani složitou problematiku jejich „druhého“ života, nejde však k meritum výzkumu relikvií. Těžko se tomu lze divit – opět vzhledem k rozsahu literatury.

Zřejmě nejpřísnější jsou kapitoly o zbraních a zbroji z pozdního středověku. Autor v nich osvědčuje svou sečtělou, hlavně co se týče mezinárodní literatury z okruhu vlastní specializace. Obdivuhodné jsou i jeho znalosti údajů pocházejících z dobových literárních památek různých žánrů a široké provenience. Na mnoha příkladech mimořádných militarií (např. luxusních sedel s kostěnými obklady, malovaných pavéz, nápisy opatřených kopí, tautovaných ostruh) ozřejmuje, jak silně se do jejich výzdoby zakódovala rytířská kultura latinské Evropy. Sledovanou problematiku lze rozdělit do dvou hlavních okruhů, které se v autorově výkladu neustále prolínají. Jsou to jednak prostředky zajišťující nadpřirozenou ochranu pro bojovníka, což vedle celé plejády obecně rozšířených křesťanských symbolů zahrnuje i nejrůznější magické formule a zaříkávadla. Do druhé kategorie spadají výzdobné motivy symbolizující ctnostné a kultivované chování. Sem patří explicitní kurtoazní, lovecké a rytířské scény, ale i emblémy a monogramy s pro nás náročně dešifrovatelným významem.

Jako příklad inovativnosti autorových závěrů na poli výzkumu symboliky pozdně středověkých militarií lze uvést tautování a rytím zdobené železné hroty šípů z 15. století. Už celé století jsou v literatuře spojovány s českým prostředím, protože některé z nejluxusnějších exemplářů nesou české nápisy. Velkým vkladem autora do diskuse o účelu těchto artefaktů je zdůraznění skutečnosti, že v jejich výzdobě výrazně převažuje symbolika spjatá s fenoménem *minne*, tzn. s projevy dvorné lásky (autor takto nově interpretuje některé motivy, které předchází bádání přehlíželo). Otázka konkrétní funkce střel ale zůstává otevřená. Ve starší literatuře se hojně spekuluje o jejich účelu jako odznaku příslušnosti k určitému bratrstvu. Autor z jejich výzdoby hypoteticky vyvozuje, že mohly být užívány během turnajů, a to jako symbolický dar přihlížejících dam soutěžícím rytířům. Nevyrovnává se ale s faktem, že mnoho z těchto střel, byť v relativně jednoduché řemeslné úpravě, bylo nalezeno na tvrzích v zapadlých lokalitách. O zemanech jako účastnících turnajů lze uvažovat jen stěží. U skutečně luxusních exemplářů bez výjimky chybí nálezový kontext.

Hodnotu knihy pozvedává bohatá obrazová příloha. Jsou v ní zastoupeny artefakty notoricky známé, ale i řada takových, které sice byly publikovány už dávno, avšak dnes jsou zapomenuté. Zvláště v případě sbírek, které dosud stály stranou pozornosti moderního uměleckohistorického bádání, je však třeba mít na paměti, že mohou obsahovat mnoho zdařilých, dosud nerozpoznaných nápodob z 19. století. Ke „kontaminaci“ tohoto druhu došlo v případě pavéz zdobených sv. Václavem s utrakvistickou symbolikou. Autor publikuje tři, aniž by si byl vědom toho, že dvě z nich jsou nápodoby jediné dochované (známé) originální pavězy kutnohorské provenience, kterou také zachytil. Zradil ho internet, díky němuž lze nápodoby dohledat oproti originálu paradoxně snadněji, ovšem bez patřičně kritického hodnocení. Je pravděpodobné, že v obrazové příloze budou přítomny další podobné záludnosti.

V rámci výkladu o militarismu z pozdního středověku autor věnuje velkou pozornost sepulkrálním památkám. Uvádí řadu příkladů pohřební výbavy z panovnického prostředí (zejména meče a ostruhy). Hojně zmiňuje i doklady zbroje a zbraní, vystavených v interiérech sakrálních staveb jako trvalá upomínka na zvěčnělé urozené osoby. Nesprávně je však označuje za votivní předměty. Jejich primární funkce byla memoriální, o projevy díkyvdání se většinou nejednalo.

Při četbě knihy opakovaně tane na mysli otázka, s jakými předsevzetími se autor pustil do psaní kompendia. Každá z kapitol заслужuje rozšíření, které by vydalo na samostatnou tlustou knihu, již by nutně předcházelo prostudování dalších a dalších stohů literatury různých odvětví medievistiky,

at' se to týká problematiky výzdoby raně středověkých odznaků moci severských vládců, militarií v úloze relikvií, či ikonografických kódů rytířské kultury. Všechny autorovy závěry jsou lehce předvídatelné. Že symbolika militarií byla „geneticky“ spjata s vizualizací moci, rodového původu a paměti privilegovaných osob, je nabílední i bez srovnávání vikinského prostředí s pozdně středověkými panovnickými dvory.

Je škoda, že kniha není věnována „pouze“ militariím z pozdního středověku. Dané kapitoly, třebaže z celé knihy nejvíce fundované, mohly být ještě mnohem přínosnější, pokud by autor soustředěněji tříbil svou metodologii v konfrontaci s bohatou uměleckohistorickou literaturou o fenoménu *minne* a o dalších kratochvilných činnostech. Místo toho vyčerpal svou kapacitu na faktografický sumář, sice úctyhodný a těžko překonatelný, ale žánrově spadající spíše mezi příručky. V rámci specializovaného bádání o militariích se přesto jedná o originální a sympatické dílo, které vedle archeologů zaujme i historiky a historiky umění.

Jan Kypta

Renáta Přichystalová – Kateřina Kalová – Kateřina Boberová: Břeclav – Pohansko IX. Pohřební areály z Jižního předhradí (archeologicko-antropologická studie). Masarykova univerzita, Brno 2019. ISBN 978-80-210-9353-9. 657 str. s 382 obr. a 168 tab.

Soustavný archeologický výzkum na Pohansku u Břeclavi začal před šedesáti lety a na solidních základech, které položili František Kalousek, Bořivoj Dostál a Jana Vignatiová, probíhá dodnes. Badatelské práce se nejdříve zaměřily na pozůstatky velkomoravského kostela s hřbitovem a na velmožský (panovnický) dvorec. Kromě dalších menších odkrytých ploch následovaly práce na Jižním předhradí, zvyklé vodohospodářskými úpravami Dyje. V posledních desíletích již další generace archeologů zkoumala val, který je pozůstatkem hradby, vnitřní strukturu osídlení hradiska a v posledních letech se terénní odkryvy zaměřily na Severovýchodní předhradí, kde byl objeven další kostel s hřbitovem. Pozoruhodných výsledků bylo dosaženo také při zkoumání okolí. Velikou předností je soustavná, včasná a kvalitní publikace objevených situací i nálezů.

Na úctyhodnou řadu studií a především na vyhodnocení sídlištních struktur na Jižním předhradí (Vignatiová 1992) i základní vyhodnocení kosterních souborů (Drozdová 2005) navázala i nová publikace tří autorek. Přestože záměrně nikde není uvedeno autorství jednotlivých kapitol, z předchozí publikační činnosti je zřejmé, že vedoucím kolektivu je Renáta Přichystalová, která již delší dobu zpracovává výsledky výzkumu na Pohansku a dala tvář celé publikaci. Kateřina Kalová navázala na svoji disertaci, v níž zpracovala doklady patologie na skeletech z Pohanska, a Kateřina Boberová vložila do publikace své znalosti z molekulární genetiky. Poznatky autorek se prolínají v jednotlivých kapitolách a vytvářejí tak jeden obraz populace, která v druhé polovině 9. a na počátku 10. stol. žila na Pohansku.

V Úvodu je popsán záměr publikace i poděkování všem, kteří nějakým způsobem pomohli. Druhá kapitola se věnuje fenoménu pohřbívání v sídlištních areálech, který se na území obývaném Bajuvary a Alamany projevuje v poslední čtvrtině 7. a v první čtvrtině 8. století. Podobný jev se takřka o dvě staletí později objevuje v prostoru ovládaném Velkomoravskou říší a je projevem podobných změn v uspořádání společenského a náboženského systému. Od počátku 11. stol. pohřby na sídlištních mizí a obyvatelstvo na území ovládaném českými panovníky pohřbívá na řadových pohřebištích, která byla později nahrazena kostelními hřbitovy.

V širším areálu Pohanska bylo za posledních šedesát let definováno 12 funerálních areálů, na nichž bylo evidováno 1089 kostrových hrobů, přičemž nejvíce (407) hrobů bylo na hřbitově kolem kostela na velmožském dvorci, 205 hrobů na Jižním předhradí a 152 hrobů na hřbitově kolem rotundy na Severovýchodním předhradí. Vedle standardních pohřbů se objevují i hroby nestandardní, charakterizované zvláštní polohou těla (na boku, na břichu). Zde je možno dodat, že poloha na boku mohla být také následkem nechtěné změny nastalé při manipulaci s rakví. Dále jsou to pohřby ve skrčené poloze, uložení do zanikající sídlištní jámy, nebo následky nešťastné náhody. S odkazem na publikované údaje jsou pak uvedeny charakteristiky jednotlivých pohřebních areálů.